

ADRESSAT OKÄND
— AV KATHRINE KRESSMAN
TAYLOR

**MALMÖ
STADSTEATER**

**PREMIÄR PÅ KULTURHUSET
STADSTEATERN STOCKHOLM
30 SEPT 2022.**

**PREMIÄR PÅ MALMÖ
STADSTEATER, INTIMAN,
13 JANUARI 2023.**

Svensk översättning av Hanna Axén
Förlag: i överenskommelse med The Taylor Wright Corporation

*En samproduktion mellan
Kulturhuset Stadsteatern Stockholm och Malmö Stadsteater.*

KONSTNÄRLIGT TEAM

REGI Natalie Ringler
SCENOGRAFI OCH LJUS Jens Sethzman
KOSTYM Elin Hallberg
LJUBILD OCH MUSIK Mikael Nilzén
MASK Maria Lindstedt
DRAMATURG Ivar Waldemarson

I ROLLERNA

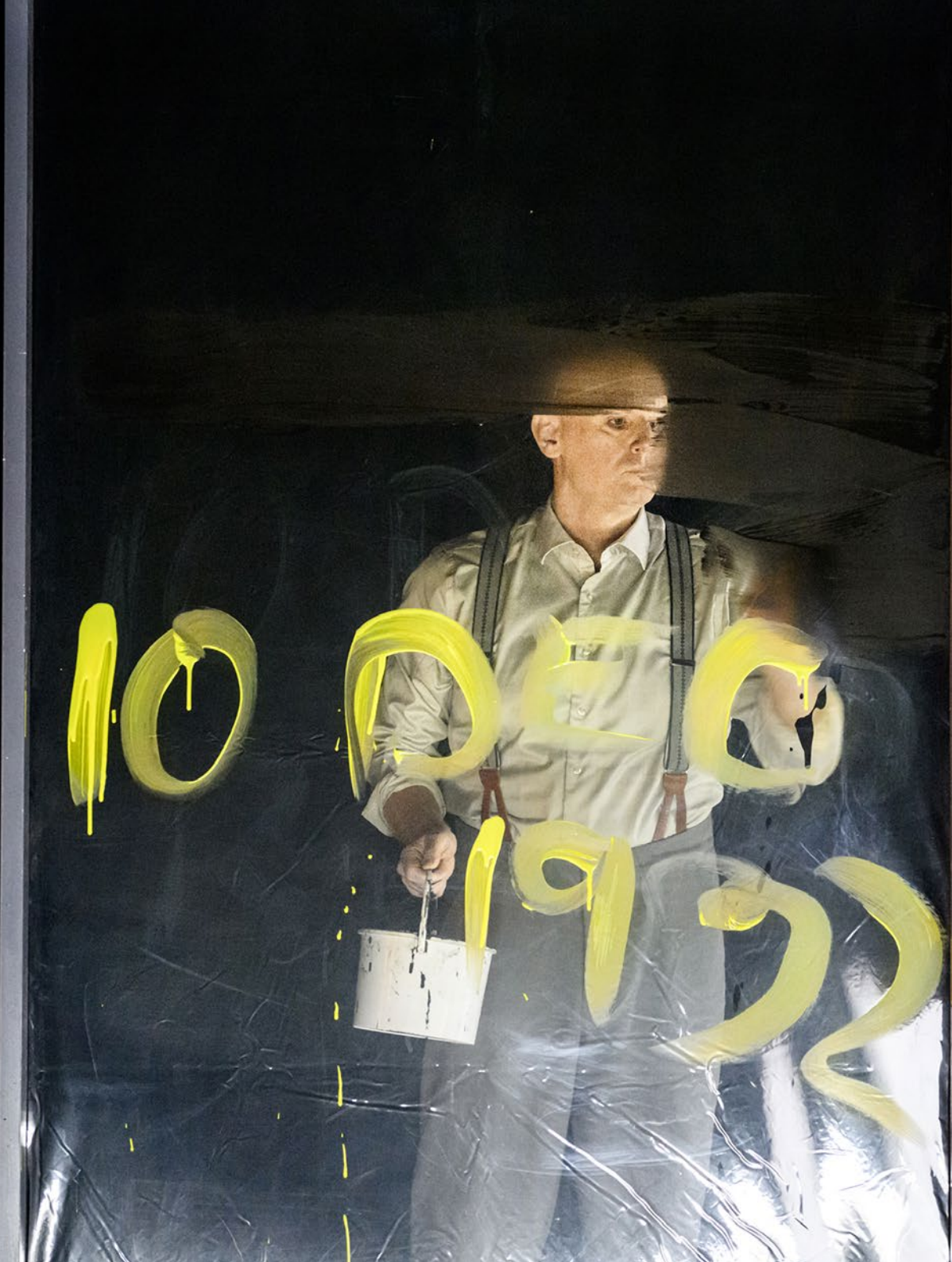
MARTIN – Fredrik Gunnarson
MAX – Sven Ahlström

OV
2

10

1992

21 JAN
1933

NÄR IDEOLOGIN FÖRVANDLAR DET INNERSTA

”Men det finns en annan värld där någonting äkta alltid står att finna. Framför den öppna spisen hos en god vän kan vi lägga fåfängan åt sidan och möta värme och förståelse, där är egennyttan omöjlig, och vinet, böckerna och diskussionerna ger livet en annan mening. Där har vi åstadkommit någonting som ingen förljugenhet kan beröva oss. Vi är hemma.”

(ur ett av Max Eisensteins brev till Martin Schulse)

Hur tålig är egentligen en vänskap? Hur många av oss har någon gång varit med en vän och tänkt att vi alltid kommer att vara vänner, inget kan krossa det vi har, vi överkommer alltid våra olikheter för vi är vänner och vänskapen är viktigare än allt? Vänskap presenteras ofta som det stabilare alternativet till kärlek. I vänskapen är det förnuftet som styr, inte förälskelsens dårskap. Men hur långt sträcker sig egentligen lojaliteten mot en vän? Och hur stora åsiktsskillnader är vi beredda att acceptera för att kunna vara vänner?

Det mest hjärtskärande i Kathrine Kressman Taylors *Adressat okänd* är kanske hur envist motvillig den ena parten, Max, är att ge upp tron på vänskapen. Detta trots att hans nära vän Martin blir allt mer explicit i sina antisemitiska

åsikter och sina hyllningar av den framväxande nazismen. I det längsta försöker Max ursäktas och förstå: *”Jag vet att det inte är min vän som har skrivit dessa ord till mig, att det ska visa sig att det enbart har varit rädslans och försiktighetens röst.”* vädjar han. Men under de två år som pjäsen utspelar sig kommer han att få se hur den han trott var hans vän förvandlas till någon annan. En ”adressat okänd” som sviker honom på det mest fruktansvärda sätt. Och får honom själv att göra något han garanterat inte trott var möjligt.

Kathrine Kressman Taylors novell publicerades första gången 1938 i det amerikanska magasinet *Story*. Eftersom redaktörerna ansåg att texten var för brännbar ”för att kunna stå under en kvinnas namn” kallades författaren bara Kressman Taylor, ett namn hon sedan använde resten av sitt professionella liv. Idén till berättelsen hade hon fått från en tidningsnotis om några amerikanska studenter i Tyskland som skrev hem om vidrigheterna som skedde i Nazityskland. Deras kompisar, som inte tog det hela på allvar (våldigt få i USA gjorde det vid den här tiden) skrev brev tillbaka där de lite på kul hånade den där knäppskallen Hitler. Studenterna i Tyskland svarade: ”Sluta genast skriva. De här människorna skämtar inte. Ni kan mörda någon bara

genom att skriva brev till dem.” En tanke föddes hos Taylor om brevet som vapen och om ordens kraft, en kraft som kan vara både positiv och förödande destruktiv. Detta är ett av berättelsens viktigaste teman.

Adressat okänd är ett av de tidigaste skönlitterära verken som beskriver nazismens framväxt. 1939 publicerades långnovellen i bokform. Den blev snabbt en försäljningssuccé, och översattes till flera språk. Hitler konfiskerade den holländska utgåvan, och boken totalförbjöds i Tyskland. En tysk utgåva gavs i stället ut i Moskva. 1995 gavs den ut på nytt i samband med 50-årsdagen för befrielsen av de nazistiska koncentrationslägren. Boken blev genast en bestseller på nytt. Scenbearbetningen har i sin tur spelats i mängder av länder världen över. Idag betraktas *Adressat okänd* som en klassiker, ett av de viktiga verken om hur hat och ideologi kan ta människor i besittning. Det är fruktansvärt att behöva skriva att den fortfarande är aktuell. Kanske nu mer än någonsin.

Vad är det egentligen som händer med Martin Schulse, den tyske konstnären och galleridelägaren som flyttar tillbaka till sitt hemland 1932 och snart dras med i de nya vindar som blåser där? Till en början tvivlar han på om Hitler verkligen är ”riktigt frisk” och oroas över de ”otäcka judeförföljelser” som inletts i landet. Men ganska snart skriver han så här till sin judiske vän och kompanjon Max Eisenstein: *”Den judiska rasen är en plåga för varje land som måste hysa den. Jag har aldrig hatat den enskilde juden – dig har jag alltid sett som en vän, men du måste förstå att jag menar allvar när jag säger att jag har älskat dig inte på grund av din ras utan trots din ras.”* Några brev senare är han

direkt avvisande och uppmanar vännen att sluta skriva till honom. Snart begår han ett fruktansvärt svek. Är det bara rädslan som gjort honom till den han blivit? Eller är det vittringen av övertag och seger som har tagit honom i besittning? Vem var han egentligen från början?

Kathrine Kressman Taylor har lika få entydiga svar på den frågan som vi har idag, när vi försöker förstå hur högerextrema krafter med tydliga rötter i nazismen ännu en gång vinner inflytande över världen. Det kommer närmare och närmare. En dag visar det sig att den trevliga tanten du brukar prata med i mataffären har de mest hatiska åsikter. Det är obehagligt, men du rycker kanske ändå på axlarna, orkar inte ta fajten, tänker att hon är ett undantag. Sedan är det den där släktingen som alltid har varit lite halvrasistisk och nu har fått luft under vingarna och gjort umgänget svårare och svårare. Hur var det egentligen med den där gamla klasskompisen? Ändå: det är ju de andra, i det längsta alltid de andra.

Men en dag har kanske hatet nått ända fram till den där öppna spisen, samma spis som Martin Schulse och Max Eisenstein en gång satt vid, och där du och din vän nu sitter och dricker vin och pratar om böcker eller vad ni nu håller på med. Hur tålig visar sig vänskapen vara då? Hur mycket är du beredd att acceptera, förstå eller förlåta, från någon som kallar sig din vän? Och hur lojal skulle du själv vara om din egen trygghet äventyrades?

AV ANNINA RABE,
litteraturkritiker och kulturjournalist

21 JAN
1933

**”KANSKE KAN VI EN
DAG MÖTAS IGEN, MED
STÖRRE FÖRSTÅELSE
FÖR VARANDRA.”**

**”SLUTA MEDAN DET
FORTFARANDE FINNS
HOPP. JAG BER TILL DIG
FRÅN DJUPET AV ETT
KÄRLEKSFULLT HJÄRTA.”**

TIDSLINJE

Romanen *Adressat okänd* är skriven som en serie brev. Det första skickas den 12 november 1932 och det sista skickas den 3 mars 1934. Nedan följer en tidslinje över några av de händelser som präglade Tyskland under dessa femton månader.

Bakgrund

Weimarrepublikens Tyskland präglades 1932 av ekonomiska kriser och politisk instabilitet. Krigsårens höga upplåning och Versaillesfredens krigsskadestånd hade försatt Tyskland i en svår ekonomisk situation, som landet försökt lösa genom att bland annat trycka upp nya sedlar, vilket i sin tur ledde till hög inflation.

Till detta kom den ekonomiska depressionen, som slog hårt mot Tyskland. Hög arbetslöshet och fattigdom ingav en känsla av hopplöshet och förnedring.

Då riksdagen saknade spärregler bestod denna av många småpartier, vilket skapade återkommande regeringskriser och omval. Allt detta skadade förtroendet

för Weimarrepubliken – Tysklands första parlamentariska demokrati – och banade vägen för stora framgångar för både nationalsocialisterna och kommunisterna, samt sammandrabbningar mellan deras respektive partimiliser, SA och Rot front, som utmynnade i blodiga gatuslagsmål och politiska mord.

12 NOVEMBER 1932 – 3 MARS 1934

30 januari 1933 – Hitler utsågs till rikskansler
President Paul von Hindenburg utsåg Hitler till rikskansler och nationalsocialisterna tog tillsammans med Tysknationella folkpartiet plats i regeringen. Inga partier hade sedan riksdagsvalet i november 1932 lyckats ta fram ett regeringsalternativ som fått riksdagens godkännande och presidenten hade enligt Weimarrepublikens konstitution rätt att tillsätta en rikskansler utan riksdagens stöd. Hindenburg var till en början kritisk till nationalsocialisterna, som vid det här laget var riksdagens största parti, men lät sig av konservativa röster övertalas att Hitler skulle kunna kontrolleras av de konservativa.

27 februari 1933 – Riksdagshusbranden
Strax efter det att Hitler blev rikskansler utlyste han nyval i hopp om att få egen majoritet. Några dagar innan valet utbröt en brand i riksdagshuset i Berlin. Branden antogs vara anlagd, men det blev aldrig klarlagt vem som anlagt den. Nationalsocialisterna tog chansen att anklaga kommunisterna för kupp-försök, vilket ledde till att Hindenburg redan dagen efter branden skrev under en undantagslag som bl.a. begränsade yttrandefriheten, tryckfriheten och föreningsfriheten och i praktiken gav nationalsocialisterna möjligheten att fängsla och tysta sina politiska motståndare.

5 mars 1933 – nyval
Trots SA-männens upptrappade våld mot politiska motståndare fick nationalsocialisterna inte egen majoritet, utan tvingades fortsätta samarbetet med det nationalistiska partiet Tysknationella folkpartiet. Dock hade de två partierna tillsammans nu fått majoritet i riksdagen.

22 mars 1933 – Konzentrationslägret Dachau öppnades
Tysklands första koncentrationsläger öppnades. Till en början fungerade det som arbetsläger för politiska motståndare.

23 mars 1933 – Fullmaktslagen antogs
En lag som gjorde det möjligt för rikskanslern att stifta nya lagar utan riksdagens stöd röstades igenom. För detta behövdes mer än två tredjedelar av riksdagens röster, vilket nationalsocialisterna fick igenom genom att förbjuda Tysklands kommunistiska parti, samt genom att hota socialdemokratiska ledamöter. SA-män närvarade vid omröstningen. Lagen som trädde i kraft redan dagen efter omvandlade Tyskland till en diktatur.

1 april 1933 – Bojkott av judiska affärsföretag
Den 1 april 1933 utlystes en landsomfattande bojkott av judiska affärsföretag. Uniformerade nationalsocialister stod utanför butiker och företag som ägdes av judar och hindrade kunder från att komma in. Bojkotten var den första landsomfattande aktionen som nationalsocialisterna riktade mot judarna. Den sände budskapet att anti-judiska aktiviteter stöddes av regeringen och inspirerade till fler aktioner.

7 april 1933 – Första anti-judiska lagen
Den första anti-judiska förordningen infördes. Enligt den så kallade "ariska klausulen" kunde judar avskedas från statliga och offentliga tjänster utan anledning. Lagen förde med sig att de tyska judarna ganska snart förbjöds tjänstgöra inom de flesta offentliga yrken.

**25 april 1933 – Judars
möjligheter till högre
utbildning begränsades**

En lag som begränsade judars möjligheter till högre utbildning stiftades. Enligt lagen fick judar utgöra högst 1,5 procent av alla gymnasie- och universitetsstuderande i Tyskland. Varje enskild skola fick ha högst 5 procent judiska studenter.

**2 maj 1933 –
Fackföreningar förbjöds**

Fackföreningar förbjöds, för att snart därpå ersätts av "Tyska arbetsfronten" – en ny typ av fackförening i vilken inte judar fick ingå.

10 maj 1933 – Bokbål

Hitler beordrade att böcker som var skrivna av judar eller av politiska motståndare skulle brännas. Detta genomfördes som offentliga bokbål i Berlin och på andra platser. Vid slutet av 1934 hade över 5 000 boktitlar förbjudits i Tyskland.

**14 juli 1933 – Andra
partier förbjöds**

Nationalsocialisterna blev det enda tillåtna partiet och all politisk aktivitet, förutom nationalsocialismen, förbjöds. Tyskland blev en enpartistat.

**14 juli 1933 – Lag om
tvångssterilisering**

Hitler undertecknade lagen "lagen om förhindrandet av ärftliga sjukdomar hos avkomma" som gjorde alla läkare i Tredje riket skyldiga att rapportera de av deras patienter som bedömdes ha en intellektuell funktionsnedsättning, psykisk sjukdom eller fysiska handikapp. Dessa sändes sedan till en speciell domstol som bedömde om de skulle tvångssteriliseras.

**12 november 1933 –
Riksdagsval och folkom-
röstning om Nationernas
förbund**

Nytt riksdagsval där nationalsocialisterna var det enda partiet som gick att rösta på. Samtidigt hölls folkomröstning om ett förslag att gå ur Nationernas förbund, vilket antogs. Inte heller detta val var att betrakta som fritt.

MALMÖ STADSTEATER

SUFFLÖR Ellen Nilsson
PRODUCENT Lisa Ericstam
ANSVARIG SCENMÄSTARE OCH INSPICIENT
Kalle Magnusson
BITRÄDANDE SCENMÄSTARE Piotr Kassaraba
LJUSTEKNIKER Sara Hansson, Marcus Gustafsson
LJUDTEKNIKER Gigi Sanadiradze
REKVISITÖR Linda Täck
KOSTYMSERVICE Jessica Kiaer
MARKNADSKOORDINATOR Jenny Bång
PROGRAMREDAKTÖR Carin Hebelius
PROGRAMLAYOUT Isabel de Jounge
TRYCK Exakta Print AB
MARKNADSCHEF Jenny Bång
CHEFSPRODUCENT Lisa Ericstam
TEKNISK CHEF Jerker Pyron
CHEF KOSTYM- OCH MASKAVDELNINGEN
Paola Billberg Johansson
FÖRESTÅNDARE KOSTYMSERVICE Gyöngyi Balázs
LJUSANSVARIG Stuart Bailes
STÄDLEDARE Rinna Löfgren
EKONOMICHEF Anette Zetterlund
CHEFSASSISTENT Josefin Beischer
TEATERCHEF OCH ANSVARIG UTGIVARE
Kitte Wagner

KULTURHUSET STADSTEATERN

REKVISITÖR Anja Liedke
SUFFLÖR Monica Almqvist-Lovén
PJÄSANSVARIG SCENKONSTTEKNIKER
Tove Wahlberg
BELYSNINGSMÄSTARE
Lotta Fogelström, Otto Stockhaus
LJUDTEKNIKER Evelina Kyrk
SCENCHEF Michael Wettergren
TEKNISK SAMORDNARE SCEN
Petter Saarela Söderblom
TEKNISK SAMORDNARE LJUS Malin Åhlin
TEKNISK SAMORDNARE LJUD Michael Breschi
DAGINSPICIENT Jonas Petersson
PRODUCENT Helena Smeds
CHEFSPRODUCENT Eva Kassander
PRODUKTIONSCHEF Peter Kollarik

PROGRAMREDAKTÖR Fanny Boëthius
FÖRESTÄLLNINGS- OCH PROGRAMFOTO
Sören Vilks
KOMMUNIKATÖR OCH PRESS Pia Keller
LANSERINGSBILD Andreas Ackerup

TEATER- OCH SCENKONSTCHEF Maria Sid
VD/ANSVARIG UTGIVARE Malin Dahlberg

Dekor, kostymer och rekvisita är tillverkade i Kulturhuset Stadsteaterns ateljéer.

FOTOGRAFERING OCH LJUDUPPTAGNING ÄR
AV UPPHOVSRÄTTSLIGA SKÅL EJ TILLÅTEN.
VAR VÄNLIG STÄNG AV MOBILTELEFONEN.

Malmö Stadsteaters verksamhet finansieras i huvudsak med bidrag från
Malmö Stad och Region Skåne (inkl Staten via kultursamverkansmodellen).

MALMÖSTADSTEATER.SE